

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ

STATE REGULATION OF LABOR MIGRATION PROCESSES IN THE CONTEXT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF URBAN AGGLOMERATIONS

У статті аналізуються традиційні засади державного регулювання міграційних процесів та їх вплив на соціально-економічний розвиток міських агломерацій. Наголошено, що відсутність чіткого обліку та ефективного регулювання міграційних потоків зумовлює недооцінку негативних наслідків цього явища та обмежує можливості використання його позитивного потенціалу на різних рівнях – від місцевого до національного. У статті висвітлено сучасні проблеми традиційних засад державного регулювання міграційних процесів, зокрема вплив на розвиток міських агломерацій, демографічну стабільність та економічне зростання. Зазначено, що основними причинами цього явища можуть бути диспропорції системи розселення з розміщенням продуктивних сил, а також коефіцієнт просторової диференціації цін на робочі місця, ризики та загрози війни. Зазначено, що в умовах збільшення відмінностей між міськими агломераціями та селом посилюється мобільність людей, яка виникає в ситуації, коли в населеному пункті проживання неможливо знайти роботу відповідно до кар'єрних і платіжних очікувань, що спонукає населення шукати роботу в інших містах і регіонах.

Проаналізовано недоліки наявних підходів та запропоновано напрями їх удосконалення з метою формування виваженої державної політики, яка дозволить не лише мінімізувати негативні наслідки, а й стимулювати позитивні сторони трудової міграції для сталого соціально-економічного розвитку країни.

Доведено, що існує кілька груп факторів, які впливають на рішення людини обрати трудову міграцію. Зокрема, економічні, соціальні, психологічні, демографічні чинники, які тісно взаємопов'язані і комплексно впливають на працю. Взаємозв'язок факторів спостерігається також у тому, що на прийняття рішення про такі переміщення одночасно впливають фактори, суб'єктивні, тобто відображення індивідуальних особливостей самої людини, і об'єктивні фактори, що характеризують об'єктивний стан середовища. Наслідки трудової міграції можна систематизувати за рівнем їх прояву: рівень території, роботодавця та домогосподарства. З одного боку, це сприяє перерозподілу ресурсів між регіонами, підвищує рівень зайнятості, стимулює розвиток регіональної економіки, особливо в секторах торгівлі, послуг та нерухомості, для роботодавців трудова міграція дає можливість реагувати на зміни в економіці та залучати кваліфіковані кадри з різних регіонів.

З іншого боку, це створює низку соціальних та економічних проблем, таких як погіршення екологічної ситуації, спотворення на ринку праці, а також негативний вплив на здоров'я та сімейні стосунки трудових мігрантів та їхніх родин. Усе вищезазначене підтверджує необхідність комплексного підходу до цього явища, який має враховувати як позитивні, так і негативні наслідки трудової міграції на різних рівнях.

Ключові слова: демографія, державне регулювання, міграційні процеси, міські агломерації, регіональний розвиток, соціально-економічний розвиток, трудова міграція.

The article covers the analysis of the traditional principles of state regulation of migration processes and their impact on the socio-economic development of urban agglomerations. It is considered as the lack of clear accounting and effective regulation of migration flows causes an underestimation of the negative consequences of this phenomenon and limits the possibility of using its positive potential at different levels - from local to national. The article highlights the modern problems of traditional principles of state regulation of migration processes, in particular the impact on the development of urban agglomerations, demographic stability and economic growth. It is noted that the main causes of this phenomenon may be a disproportion of the resettlement system with the placement of productive forces, as well as the coefficient of spatial differentiation of prices for workplaces, risks and threats of war. In the context of increasing differences between urban agglomerations and the village, mobility of people is strengthened, which arises in a situation where it is impossible to find a job in the settlement of residence according to its career and payroll expectations, which encourages the population to look for work in other cities and regions.

The disadvantages of existing approaches have been analyzed and the directions of their improvement are proposed in order to create a balanced state policy, which will not only minimize negative consequences, but also stimulate positive aspects of labor migration for sustainable socio-economic development of the country.

There are several groups of factors that influence a person's decision to choose labor migration. Economic, social, psychological, demographic factors that are closely interconnected and comprehensively affect work. The interrelation of factors is also observed in the fact that the decision on such movements is simultaneously influenced by factors, subjective, that is, a reflection of the individual characteristics of the person himself, and objective factors that characterize the objective state of the environment. The consequences of labor migration can be systematized by the level of their manifestation: the level of the territory, employer and household. On the one hand, it contributes to the redistribution of resources between regions, increases the level of employment, stimulates the development of the regional economy, especially in the sectors of trade, services and real estate, for employers, labor migration provides an opportunity to respond to changes in the economy and attract qualified personnel from different regions.

On the other hand, it creates a number of social and economic problems, such as the deterioration of the environmental situation, distortions of the labor market, as well as negative impacts on the health and family relationships of migrant workers and their families. All of the above confirms the need for an integrated approach to this phenomenon, which should take into account both the positive and negative consequences of labor migration at different levels.

Key words: demography, state regulation, migration processes, urban agglomerations, regional development, socio-economic development, labor migration.

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.44.36>

Драган І.В.

д. наук з держ. упр., старший науковий співробітник,
професор кафедри менеджменту
Заклад вищої освіти «Університет
трансформації майбутнього»
ORCID ID: 0000-0002-6906-5000

Драган І.О.

д. наук з держ. упр., професор,
завідувач кафедри права та
правоохоронної діяльності,
публічного управління та
адміністрування,
Державний університет
«Житомирська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-5716-1273

Долінченко О.М.

к. наук з держ. упр.,
доцент кафедри публічного управління
та адміністрування
Заклад вищої освіти «Університет
трансформації майбутнього»
ORCID ID: 0000-0002-2449-1049

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Повномасштабне вторгнення РФ в Україні суттєво вплинуло на трудову міграцію, змінивши як внутрішні, так і зовнішні міграційні процеси. Через активні бойові дії, руйнування інфраструктури та економічну нестабільність мільйони українців були змушені залишити свої домівки та шукати роботу за кордоном або в більш безпечних регіонах країни. Однією з особливостей сучасних міграційних рухів є те, що міграція стимулюється розвитком інформації, комунікації, транспорту, торгівлі, фінансових та інших зв'язків. Загально визнано, що міграція покликана задовольнити потреби людей у забезпеченні гідних робочих місць, тим самим збільшуючи рівень життя. Явище трудової міграції визначається протиріччям процесу поєднання праці та засобами виробництва, які не збігаються територіально. Сучасні ознаки трудової міграції характеризується процесами повернення осіб до місця їхнього попереднього проживання після певного періоду перебування в іншому регіоні чи країні. У контексті міських агломерацій це означає повернення мешканців із периферійних районів, інших міст чи закордону до великих урбаністичних центрів.

Причини виникнення цього явища можуть бути диспропорцією системи переселення з розміщенням продуктивних сил, а також коефіцієнтом просторової диференціації цін на робочі місця, ризики та загрози війни. У контексті зростання відмінностей між міськими агломераціями та селом мобільність людей зміцнюється, що виникає в ситуації, коли неможливо знайти роботу в поселенні проживання відповідно до її кар'єри та очікувань зарплати, що спонукає населення шукати роботу в інших містах та регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні 20 років вітчизняні науковці визначили ризики та загрози впливу різних факторів на важливі соціально-економічні процеси в Україні. Гладун О.М., Гнатюк Т.О., Драгунова Т.А., Іванкова Стецюк О.Б., Лібанова Е.М., Майданік І.П., Малиновська О.А., Мостова І.О., Овчиннікова О.Р., Пирожков С.І., Н. Шуляр зазначали, що масові вимушені міграційні процеси в Україні з 2022 року негативно впливають на економічний розвиток України та викликають відповідні демографічні й фінансово-економічні загрози: зменшення кількості працездатного населення й молоді в громадах, зниження ВВП, скорочення обсягів виробництва й реалізації продукції, додатковий тиск на державний бюджет та обмежує можливості

фінансування соціальних та інфраструктурних проектів, погіршення платоспроможності суб'єктів господарювання, погіршення якості кредитного портфеля кредитних спілок та фінансових компаній, зниження споживчого попиту, що негативно впливає на внутрішній ринок та розвиток малого і середнього бізнесу, зростання цін, посилення інфляції, погіршення соціально-економічного стану в громадах тощо.

Формулювання цілей статті. Трудова міграція впливає на всі сфери соціально-економічного життя країни, а відсутність чіткого обліку та регулювання його потоків призводить до недооцінки негативних наслідків та недостатнього використання його позитивного впливу на різні рівні - від місцевого до національного. Зазначене зумовлює необхідність перегляду традиційних засад державного регулювання міграційних процесів та їх вплив на соціально-економічний розвиток міських агломерацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з неокласичною економічною теорією, міграція виникає через відмінності в рівні заробітної плати між територіями. Спочатку ця концепція пояснила внутрішню міграцію з сільської місцевості до міста, але її ключові ідеї можна використати для трудової міграції. У рамках відповідного напрямку поведінки мігрантів розглядається як набір раціональних актів поведінки, що призводить до мінімізації витрат та максимізації їх прибутків та можливостей кар'єри. Тригер для міграційних рухів - це факт відсутності можливостей отримання доходу та розвитку на місці проживання.

Відповідно до особливостей маятникової трудової міграції, де працівник зможе отримати більш високу зарплату на іншій території, і в той же час йому не потрібно буде витрачати кошти та зусилля на переміщення, він буде підтримувати зв'язки з середовищем, до якого він звик, що робить переміщення більш оптимальним вибором, ніж постійна міграція. Відповідно до теорії людського капіталу, люди приймають міграційні рішення, порівнюючи витрати та вигоди від переїзду.

Основні регіони маятникової трудової міграції: Київська агломерація (Буча, Ірпінь, Бровари, Вишневе, Обухів, Бориспіль – основні міста, звідки щоденно десятки тисяч людей їдуть на роботу до Києва); Львівська агломерація (маятникова міграція відбувається з таких населених пунктів, як Винники, Солонка, Пустомити, Дубляни); Одеська, Дніпровська та Харківська агломерації; Закарпатська область – транскордонна маят-

никова міграція (багато жителів Закарпаття щоденно їздять працювати до Словаччини, Угорщини, Польщі).

Вчені Інституту демографії та проблем якості життя Національної академії наук України розглядають міграцію як спосіб підвищення прибутковості інвестицій у людський капітал. Мігранти часто є більш кваліфікованими, що збільшує їх шанси на успіх. Дослідження підтверджують, що працівники з високим рівнем освіти є більш мобільними. У випадку повернення трудових мігрантів можна припустити, що їхня вища кваліфікація та конкурентоспроможність за місцем проживання дозволяють їм претендувати на найкращу роботу. У той же час, повернення трудових мігрантів зменшує свої витрати та надає можливість отримати більше, в тому числі з точки зору не тільки грошового еквіваленту оплати за свою працю, але й інвестування в їх людський капітал у довгостроковій перспективі.

Теорія нової економіки міграції праці розглядає міграцію праці як процес, в якому праця бере з одного сектора, щоб задовольнити попит на інший. Трудова міграція вже не сприймається як індивідуальне рішення, а як рішення соціальної групи - сім'ї чи домогосподарства. Домогосподарство не тільки ділить відповідальність за прийняття рішення між членами, але й витрати та дохід розподіляються між його учасниками. Групові рішення, на відміну від індивіда, потребують більшої раціональності, що робить рішення більш свідомим. Таким чином, мігрант порівнює дохід не регіональними відмінностями в заробітній платі, а доходам оточуючих людей, і це в кінцевому підсумку впливає на його міграційні рухи.

Під час вирішення питання про міграцію, мігранти оцінюють привабливість територій, що визначається рівнем соціально-економічного розвитку, природними умовами, якістю інфраструктури та безпекою. Дослідження стосовно факторів, що впливають на вибір типів трудової міграції, мало. Вплив економічного фактора, як правило, на цю категорію мігрантів є першочерговим. Дослідники розрізняють такі мотиви, як обмежені можливості для придбання житла в регіоні роботи та бажання покращити фінансове становище домогосподарств.

У той же час, вибір форм трудової міграції визначається не лише економікою, а й соціальними факторами, включаючи мотиви престижу та вплив інформації. Важливо зазначити, що на прийняття рішення, незалежно від типу міграції, завжди впливає набір факторів. Таким чином, нове місце перебування мігранта перетворюється на спеціальний складний простір

життя, наповнений особистими значеннями, які сприяють або запобігають усвідомленню мотивів та цілей, що відповідають трудової міграції.

Вибір міграції маятникової праці пояснюється набором факторів, серед яких стан ринку праці, рівень доходу населення, а також доступність та вартість транспортного сполучення до місця роботи відіграють ключову роль. Коефіцієнт доходу в цьому випадку не важливий. Вартість та доступність існуючого житла в периферійних районах, особливо в умовах іпотечного навантаження, має важливе значення. Розвиток транспортної інфраструктури в цьому випадку спрощує регулярні поїздки на роботу.

Таким чином, об'єктивними факторами є несприятливі економічні умови на місці проживання, такі як низькі зарплати та дефіцит робочих місць, а також інституційні та житлові бар'єри: складні процедури реєстрації та високі ціни на житло. Суб'єктивні мотиви включають бажання підтримувати традиційний спосіб життя, патріотичні почуття до місця проживання, зручність режиму з регулярним поверненням додому та впливом прикладу знайомих, які вже так працюють. Наслідки трудової міграції проявляються на різних рівнях і можуть бути як позитивними, так і негативними (табл. 1). Важливо також зазначити, що деякі представлені наслідки можуть мати специфічний характер прояву залежно від типу міграції.

Слід наголосити про значні позитивні відносні наслідки, які має трудова міграція. Так, вона допомагає знизити рівень безробіття в регіонах проживання мігрантів, збільшити зайнятість та зменшити дефіцит робочих ресурсів в місцях прибуття. Крім того, податкові доходи від діяльності трудових мігрантів стають важливим джерелом коштів для підвищення рівня життя населення в регіонах, що приймають. Регіони проживання мігрантів, мають менше фінансове навантаження через відсутність необхідності виплати на безробіття. Сергієнко Л.В. та Новосьолов І.В. відзначають, що міжрегіональні трудові мігранти витрачають 2/3 свого заробітку в регіоні їх постійного проживання, тим самим відроджуючи економіку їх постійного проживання. Спостерігається розвиток секторів, що обслуговують мігранти, включаючи медичні послуги. Крім того, зростаючий попит на транспортні послуги стимулює розвиток транспортної інфраструктури [7].

Негативні наслідки включають збільшення диспропорцій на ринку праці та втрату персоналу, особливо серед молоді в сільській міс-

Таблиця 1

Наслідки трудової міграції

Об'єкт	Приклад позитивного прояву	Приклад негативного прояву
Рівень території		
Транспортна інфраструктура	Розвиток будівництва, нових транспортних вузлів та доріг, збільшення кількості маршрутів та громадського транспорту. Найбільший розвиток транспортної інфраструктури спостерігається в Київській агломерації, де будуються нові дорожні розв'язки, планується розширення ліній метро та швидкісного трамвая. У Львові, Дніпрі та Одесі розширюються міські транспортні мережі та модернізується рухомий склад громадського транспорту.	Зростання інтенсивності руху, надлишок транспортних засобів у селі.
Ринок праці	Зменшення напруги на ринку праці.	Зростання дисбалансу на ринку праці, втрата частини трудового потенціалу, особливо молоді, у сільській місцевості. Київська, Львівська, Одеська області – основні регіони, куди мігрують працівники з прилеглих сільських територій. Це призводить до зростання транспортного навантаження та перенасиченості населених пунктів транспортними засобами. Зменшення напруженості на ринку праці: у великих містах є значна потреба в робочій силі, зокрема в будівництві, логістиці, сфері послуг та ІТ. Збільшення диспропорції на ринку праці: сільські регіони (наприклад, Чернігівщина, Полтавщина, Кіровоградщина, Тернопільщина) втрачають частину трудового потенціалу, особливо молодь, яка виїжджає на роботу до великих міст або за кордон.
Соціально-економічний розвиток регіону	Пожвавлення економіки завдяки міжрегіональним грошовим переказам. Наприклад, значна частина працівників із Житомирської, Черкаської, Вінницької областей працює в Києві, але повертається додому на вихідні, витрачаючи зароблені кошти в рідних регіонах. Зниження навантаження на бюджети регіонів, оскільки працевлаштовані люди не потребують соціальної допомоги. Розвиток сфери торгівлі та послуг у містах, куди відбувається маятникова міграція (наприклад, зростання кількості торгових центрів, закладів харчування в передмістях Києва, Львова, Харкова). Збільшення попиту на медичні послуги сприяє розширенню та модернізації медичних закладів у великих містах, таких як Київ, Львів, Дніпро, Одеса, Харків. Впровадження корпоративних соціальних програм та проектів, спрямованих на покращення доступу до медицини для працівників підприємств, особливо у сферах промисловості, будівництва, ІТ та логістики.	Втрата доходів для бюджетів регіонів проживання мігрантів, адже податки (ПДФО) сплачуються за місцем роботи, а не за місцем проживання. Наприклад, жителі Бучі, Ірпеня, Броварів, Вишгорода працюють у Києві, а податки йдуть у столичний бюджет. Зростання кількості приватних клінік та медичних центрів у передмістях великих міст, наприклад, Ірпінь, Буча, Бровари, Вишневе (Київська область), Солонка, Винники (Львівська область).
Довкілля	Формування умов для зменшення антропогенного впливу У міських агломераціях впроваджуються екологічні ініціативи, такі як розширення зелених зон, модернізація громадського транспорту, розвиток велоінфраструктури (наприклад, у Києві, Львові та Дніпрі). Освоєння територій і ресурсів, будівництво необхідної інфраструктури в місцях, де вона раніше була відсутня (наприклад, розширення видобутку природних ресурсів у Криворізькому басейні, Полтавській області (нафтогазова сфера), Закарпатті (лісозаготівля)).	Погіршення екологічної ситуації через збільшення транспортного навантаження, викидів CO ₂ , шумового забруднення, особливо у передмістях Києва, Львова, Одеси, Дніпра, де зростає кількість приватних автомобілів та пасажиропотоків.

цевості та малих містах. Для місцевого населення приймаючого регіону міграційна зміна призводить до зменшення доходу через конкуренцію з експертами, що посилює розрив доходів. Крім того, необхідність забезпечити житлом мігрантів допомагає збільшити ціни на житло для місцевих жителів.

Рухи трудових мігрантів, збільшують екологічні витрати, такі як погіршення екологічної ситуації, розвиток руху та підвищення рівня шумового забруднення. Рухи трудових мігрантів значно змінюють географію міст, оскільки деякі основні дії людей відбуваються за межами традиційного міста, тим самим спричиняючи розширення міської агломерації. Система охорони здоров'я для регіонів, що приймають, відчуває додаткове навантаження через збільшення попиту на медичні послуги.

Повернення трудових мігрантів може стати для роботодавців інструментом оперативного реагування на зміни ситуації на ринку праці. Компанії та організації, які значною мірою залежать від людського капіталу, зазвичай більш охоче погоджуються на умови, за яких працівники не зобов'язані проживати безпосередньо біля місця роботи.

В українських реаліях це особливо актуально для сфер будівництва, логістики, промисловості, IT та сфери послуг, де роботодавці все частіше застосовують віддалену або гібридну зайнятість, вахтовий метод роботи чи гнучкі графіки. Наприклад, у Києві та Львові зростає кількість віддалених робочих місць у IT, а у Дніпрі, Одесі та Харкові активно використовується вахтовий метод у будівництві та промисловості.

На рівні домогосподарств, трудова міграція допомагає збільшити дохід, що, в свою чергу, покращує загальний рівень життя сім'ї. Крім того, він надає можливості для кар'єрного зростання, що дозволяє людині реалізувати свій трудовий потенціал. Родини мігрантів частіше вкладають кошти у освіту дітей, даючи їм можливість навчатися в університетах України чи за кордоном.

Деякі мігранти, накопичивши капітал, повертаються в Україну та відкривають власні підприємства (наприклад, у сфері сільського господарства, роздрібної торгівлі, туризму). У 2023 році обсяг грошових переказів в Україну перевищив 15 млрд доларів, що є суттєвою підтримкою для домогосподарств. Трудова міграція відіграє важливу роль у фінансовій стабільності українських домогосподарств, дозволяючи покращити рівень життя, інвестувати у майбутнє дітей та розширювати економічні можливості. Проте, вона також має негативні наслідки – соціальну ізоляцію, осла-

блення сімейних зв'язків та демографічний дисбаланс у країні.

Висновок. Дослідження показало, що трудова міграція є важливим явищем, що впливає на економіку регіонів шляхом перерозподілу робочих ресурсів на місцевих та регіональних ринках праці, також вона впливає на економіку регіонів та формування міських агломерацій, сприяючи їхньому зростанню та модернізації. Завдяки трудовій міграції міста стають більш динамічними, технологічно розвиненими та комфортними для життя. Посилюється попит на нерухомість, споживчі товари та послуги, що стимулює локальний бізнес. Зростання кількості трудових мігрантів стимулює реконструкцію доріг, модернізацію залізничного та автобусного сполучення. Трудова міграція сприяє розширенню міських агломерацій – зростає кількість міст-супутників, які інтегруються в економіку мегаполісів.

Поряд з цим, виділено негативні аспекти впливу трудової міграції на міські агломерації, а саме: відсутність ефективного регулювання міграційних потоків спричиняє транспортний колапс, особливо у Київській агломерації (Буча, Ірпінь, Бровари), де щодня сотні тисяч людей їдуть на роботу до столиці; збільшення кількості населення у великих містах створює надмірне навантаження на дороги, громадський транспорт, електромережі, водопостачання; збільшення кількості транспортних засобів через маятникову міграцію призводить до забруднення повітря; нестача зелених зон та перевантаження інфраструктури у містах сприяють погіршенню якості життя.

Виходячи з вищевикладеного, ми можемо зробити висновок, що існує кілька груп факторів, що впливають на рішення людини щодо вибору трудової міграції. Економічні, соціальні, психологічні, демографічні фактори, які тісно взаємопов'язані між собою і всебічно впливають на працю.

Взаємозв'язок факторів також спостерігається в тому, що на рішення про такі рухи одночасно впливає фактори, суб'єктивні, тобто відображення індивідуальних характеристик самої людини та об'єктивних факторів, що характеризують об'єктивний стан навколишнього середовища. Наслідки трудової міграції можуть бути систематизовані за рівнем їх прояву: рівень території, роботодавця та домогосподарства. З одного боку, це сприяє перерозподілу ресурсів між регіонами, підвищує рівень зайнятості, стимулює розвиток регіональної економіки, особливо в галузях торгівлі, послуг та нерухомості, для роботодавців, трудова міграція надає можливість реагувати на зміни в економіці та залучати кваліфікований персонал з різних регіонів.

З іншого боку, це створює низку соціальних та економічних проблем, таких як погіршення екологічної ситуації, спотворення ринку праці, а також негативний вплив на здоров'я та сімейні відносини трудових мігрантів та їхніх сімей. Все вищезазначене підтверджує необхідність інтегрованого підходу до цього явища, який повинен враховувати як позитивні, так і негативні наслідки трудової міграції на різних рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аверкина М.Ф. Вплив теорії стійкого розвитку міст на теорії урбаністики. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка. 2012. Вип. 19. С. 262–266/ URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2012_19_64.
2. Бублик О. Г. (2014), Роль містобудування в сучасних урбаністичних розвідках зарубіжних дослідників. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. 40. С. 255-260. 15.
3. Буряченко А.Є. Урбанізація в контексті фінансового, демографічного та соціального розвитку. Вчені записки : зб. наук. праць ; редкол. : А.Ф. Павленко (відп. ред.) та ін. Київ : КНЕУ, 2013. Вип. 15. 208 с.
4. Драган І.В. Забезпечення сталого природокористування: теорія, методологія, механізми державного регулювання: монографія. Київ: Освіта України, 2021. 360 с.
5. Кашуба О. М. Економічні наслідки трудової міграції для підприємництва в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2013. Вип. 3(101). С. 434–443.
6. Сергієнко Л.В. Державна політика забезпечення безпеки урбанізованих територій: монографія. Житомир: ТОВ «Видавничий дім "Бук-Друк"». 2022. 500 с.
7. Сергієнко Л.В., Новосьолов І.В. Розвиток публічного управління у контексті урбанізаційних змін. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1555>.
8. Тутова А.С. Міграція населення під час війни та її вплив на ринок оплати праці. URL: https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/Programka_KONF_2023-4.pdf
9. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 396 с.
10. Червінська К., Каліна І., Червінська Т., Сафонов Ю., Ліщенко А., Шуляр Н. Вимушена міграція в умовах війни: виклики, фінансово-економічні ризики, напрями роз'язання проблем. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2024. № 2 (55). С. 531–545.
11. Myroslav Kryshchanovych, Ivan Dragan , Dymytrii Grytsyshen , Larysa Sergiienko , Tetiana Baranovska. The Public and Environmental Aspect of Restoring Sustainable Regional Development in the Face of the Negative Impact of Military Actions on the Territory of the Country. INTERNATIONAL JOURNAL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND PLANNING. Vol. 17, No. 5, August, 2022, pp. 1645-1651. URL: <https://www.iijeta.org/journals/ijsdp/paper/10.18280/ijsdp.170530>